

ИЛИРИ И КЕЛТИ У ПОДУНАВЉУ И НА БАЛКАНУ

I.

Иако се балкански Илири, као грана велике индоевропске заједнице помињу још код Хомера,¹ дакле у првим вековима првог миленијума пре нове ере, њихово место у културној историји Европе одређено је са много мање историјских и археолошких података него што је то случај са Келтима, Германима или неким другим варварским народима. Наша знања о Илирима, као изграђене научне теорије, не прелазе по историјским изворима границе првог миленија старе ере. Тек у новије време учињени су покушаји да се, на основу података које нам о Илирима пружају археолошка и лингвистичка документа, пређе та граница и да се културна еволуција илирских племена осветли и у другом миленијуму старе ере.² Међутим, настојања да се преко извесних категорија археолошког материјала и њиховог повезивања у процес једног дугог културног, а затим етничког развоја открију везе Илира са њиховим најстаријим индоевропским језгром још увек су усамљена и сведена на индивидуална тумачења, а не и на уопштенија схватања од шире научне и теоретске вредности.³

Пошто се почеци индоевропске дијаспоре хронолошки везују за крај трећег миленија пре нове ере, за доба коме на југу Балканског полуострва одговара критско-микенска култура, а у Подунављу и средњој Европи енеолитик, односно прва употреба метала, било би природно да се и први трагови илирске културе и њеног етничког творца могу пратити кроз цео други милениј.⁴ Међутим, етничко и културно иденти-

фиковање Илира, извршено по веома уопштеним схемама на основу археолошких докумената, било је углавном ограничено на халштатску и на латенску епоху. Лингвистичка истраживања показала су у овој области више смелости, јер су направила дужи корак ка протисторијској прошлости најстаријих Индоевропљана, у свом настојању да проуче постанак и развој језичких облика најстаријих Индоевропљана као целине и њихових појединих група. Ми се овом приликом нећемо упуштати у оцену објективне вредности теорија протисторијске лингвистике, за коју се мора рећи да се, иако релативно млада научна дисциплина, служи методом компаративних истраживања и самим тим спекулативне елементе тога метода подређује егзактним.⁵

Два су основна разлога због којих археолошка истраживања најстарије прошлости Илира, па према томе и њиховог односа према Келтима и другим индоевропским скупинама, нису дала резултате који би одговарали с једне стране егзактности саме основе на којој су она вршена и, с друге стране хронолошким, етничким и културним терминима и могућностима које пружају археолошки извори:

1. — Територија на којој су откривени трагови Илира толико је широка да њихово културно, етничко и језичко стабло жилама свога снажног и широко разгранатог корена допире на југу Европе до сва три њена велика полуострва, на северу до Балтика, на западу до великих галских река, а на истоку прелази Карпате. Ако би се

прихватила теорија о илирском карактеру Пелазга, на Балкану и у Лидији, у Малој Азији, коју у најновије време преузима од П. Кречмера Lochner-Hüttenbach (Лохнер-Хитенбах), онда би се граница илирског орбита морала проширити и на азијски континент.⁶ Природно је да праисторијска археологија, чији је домен студија — по распонима времена и простора — још увек изнад њених методолошких могућности, није у стању да у релативно кратком времену свога постојања савлада толика територијална пространства и изгради јединствене теоретске ставове о тако широким и фундаменталним проблемима као што је овај који се тиче протоисторијске прошлости Индоевропљана. У прилог овоме говори и чињеница да је и поред писаних античких извора, тешко одредити границе илирске територије уопште, као и границу између илирских популација узетих у ширем смислу и оних које антички писци називају „Illyrii proprie dicti“, који су просторно везани за нашу земљу.⁷

2. — Поједине културне групе и категорије, утврђене у средњој Европи, које индицирају еволуцију Илира од тренутка њиховог издвајања из индоевропске празаједнице до њихове историјске афирмације још нису проучене у повезаности њихових комплекса до оне мере која би допустила доношење закључака о јединству њихове еволуције.⁸ Многи проблеми из овог комплекса схваћени су и обрађени изоловано, најчешће у границама ужег археолошког интереса, без покушаја да се доведу у однос који намећу извесни моменти, изражени као компоненте сложенијих проблема. Такав пример пружају проблеми који произлазе из односа Hügelgräber и Urnenfelder-културе, „славонске“ („вучедолске“) и „панонске“ културе и друге. За сада археологија није успела да систематским проучавањем дође до општијих и теоретски усвојених схватања о генетској повезаности и афинитету ових култура. Још не знамо поуздано, и поред егзактности базе ових истраживања, како је текао процес настанка и еволуције тих цивилизација кроз које се одражавају и

појаве настанка и формирања индоевропских група и њихових етничких и културних јединица.⁹

Међутим, и поред недовољне повезаности момената који би представљали ослоњце за стварање извесних претпоставки и за извођење потребних закључака, с друге стране с обзиром на познате чињенице које указују на термине у почецима и току културног и етничког формирања Илира, Келта, Германа и Словена може се рећи већ сада да археолошки извори указују на Илире као прву културну, етничку и језичку целину која се издвојила из индоевропске празаједнице. (Израз „индоевропски“ употребљавамо у његовом релативном, конвенционалном смислу. Права вредност овога појма још се не би могла, по нашем мишљењу, сматрати дефинитивном све дотле док се не осветли однос аутохтоног „преиндоевропског“ становништва Европе према њеном индоевропском стратуму). Док се Келти етнички могу идентификовати средином првог миленија старе ере, Германи крајем те, а Словени на почецима нове ере, Илири су присутни на културној и историјској позорници Европе готово у исто време, кад се на њој појављују и Грци.¹⁰ Та чињеница сама по себи истиче значај Илира уопште, а посебно у односу на нашу земљу. Полазећи од археолошких докумената и завршавајући антрополошко-етнографским сирвивалима који се још увек одржавају на широком пространству југословенских области, може се рећи да наша земља има и чува извесне елементе илирске културе у непрекидном току од око тридесет столећа.¹¹ Ако би се пошло од „панонске“ керамике, која се у Подунављу и на Балкану јавља у извесним својим варијантама већ у бронзано доба, као изразит елемент илирске Urnenfelder-културе, онда је присуство илирског етноса код нас могуће пратити у току готово целог другог миленија старе ере. С друге стране, ако се прихвати теорија о илирском карактеру „славонске“ („вучедолске“) културе, распрострањене такође у илирском етничком подручју пре појаве Urnenfelder-културе, онда се

PANNONIA ROMANA

граница проучавања проблема Илира, односно њихове генезе, може померити до термина који означавају доба почетка индоевропске дијаспоре.¹²

II.

За основну оријентацију о добу кад се на културној позорници Европе јављају индоевропски елементи из којих ће се убрзо по њиховој појави издвојити и сами Илири од значаја је чињеница да су и археологија и лингвистика дошле „grosso modo“ до прилично истих термина који обележавају тај процес. У новије време G. Childe (Г. Чајлд) је указао на цивилизације чије обележје чине бронзане секире посебног типа („battle axes“ — „Stretäxte“), које у областима од Анадолије до Подунавља одговарају у хронологији прве индоевропске стратификације¹³. Овој хронологији одговарају и резултати до којих је дошла Maria Gimbutas (Марија Гимбутас) у својим истраживањима праисторијске прошлости средње и источне Европе, у којој се је, према најновијим схватањима и археолога и лингвиста, одвијала једна од првих фаза индоевропеизације нашег континента.¹⁴ У ово време, а нарочито у средње бронзано доба, долази и до културне афирмације Илира у балканско-подунавској области.

Према подацима које нам о тим процесима пружа Fr. Schachermeyr (Фр. Шахермајер) у својој широко документованој књизи *Die ältesten Kulturen Griechenlands*, они би се апроксимативно могли датovati у прву половину другог миленија, дакле у доба у коме на Балканском полуострву треба рачунати поуздано са Пелаззима, а можда и са Илирима и Грцима.¹⁵ Ако се имају у виду схватања која су изнели Hermann-Thumser (Херман-Тумсер), Busolt (Бузолт), Kretschmer (Кречмер), Brandenstein (Бранденштајн), Будимир, Bonfante (Бонфанте) и у најновије време Lochner-Hüttenbach да су Пелазги веома сродни са Илирима, односно да су идентични, да су племена једног народа (Lochner-Hüttenbach: „Illyrier war die Bezeichnung eines grossen Volkes mit

vielen Einzelstämmen. Einer dieser Einzelstämme können die Pelazger gewesen sein; in früher Zeit kamen sie mit den Griechen in näheren Kontakt und zwar im nordwest griechischen Gebiet“), онда бисмо смели претпоставити да се Илири на Балкану јављају исто тако рано као и Грци.¹⁶ Дешифровање текстова из микенске епохе, писаних линеарним В писмом показало је да њихов језик припада једном раногрчком идиому „једној врсти аркадо-еолоског дијалекта“.¹⁷ С друге стране њихово датовање у период Л. М. III одговара сасвим поуздано хронолошким детерминацијама оних периода средњег бронзаног доба у којима се присуство Илира на Балкану манифестује и у његовој материјалној и духовној култури.

Мало даље ћемо показати да су најновија археолошка истраживања у нашој земљи довела до закључка да се илирски културни елементи код нас јављају такође средином другог миленија старе ере. Било је у науци покушаја да се трагови Праирира на Балкану и Подунављу повежу са нео- и енеолитским цивилизацијама које овде припадају III миленију.¹⁸ Ми смо у једној посебној расправи навели разлоге који не допуштају усвајање таквих теорија, чији су археолошки аргументи исконструисани, а сами закључци су логичке спекулације са веома много недостатака и лакуна.¹⁹ Аутор ове теорије К. Шухарт пошао је при томе од погрешне основе, неолитске Винче, чија култура није јединствена, па је природно морао доћи до нетачних резултата. Иако су његова тумачења процеса индоевропеизације средње Европе имала за циљ да попуне једну велику празнину која и данас стоји отворена, Шухартова тумачења основних схватања овога проблема нису могла бити усвојена ни у целости, нити парцијално. Међутим, она су указала на проблем, на његово стање у археологији и самим тим дала су подстрека даљем раду и новим истраживањима, која нас данас воде циљу много сигурнијим путевима.

У последњој деценији прошлог и првим деценијама овога века једна врста праисторијског културног материјала у

Сл. 1 — Илирска „панонска“ урна са Карабурме (Београд). Музеј града Београда.

Подунављу привлачила је посебну пажњу археолога. То је такозвана „панонска“ керамика, која се у Подунављу и на Балкану издваја од осталог археолошког материјала квалитетом својих техничких особина, разноврсношћу својих облика, богатством декорације и својим дугим трајањем на територији која се пружа од Јадранског до Црног мора и од средње Европе до Мале Азије.²⁰ Њен научни значај истиче и њен широки афинитет с једне стране према савременој јој лужичкој керамици и култури, а с друге стране њена филијација се протеже и на западно-европску област Urnenfelder-културе. То је један од разлога који је навео Р. Bosh-Gimpeгу (П. Бош-Гимперу) да у келтским областима ове културе укаже на постојање и илирских културних елемената, поред језичких, на које су указали пре Гимпере, Ф. Покорни и Е. Норден у својим лингвистичким студијама.²¹

Очигледну сродност са „панонском“ керамиком халштатске епохе показују и вазе Villanova-културе, нарочито типови биконичних урни, познати под именом „Kropfhalsgefäße“. Ако се има у виду и чињеница о подударности територијалне распрострањености „панон-

ске“ керамике у разним варијантама и фазама и њеног развитка са областима које су културно, лингвистички, а затим и историјски припадале Илирима, сама по себи се намеће, као логична и стварна консеквенца, претпоставка о илирском етничком карактеру култура којима је припадала „панонска“ керамика. Према томе, као прва археолошка основа која указује на присуство Илира у једној области, може се сматрати „панонска“ керамика. Да она припада Илирима, доказ је поред момената на које смо већ указали и чињеница да је она свој пуни развој доживела у оним крајевима који припадају историјски фиксираним илирским популацијама у балканско-подунавској области. То су „Illyrii proprie dicti“, који су као одређен појам ушли у историју и археологију.

Међутим, и поред таквог свог значаја, својих квалитета по којима заузима прво место у праисторијској керамици уопште, по својој раскошној, готово барокној декорацији, „панонска“ керамика још није добила своје коначно место у европској праисторији, а посебно у њеном средњоевропско-балканском културном и хронолошком комплексу. Један од узрока таквог стања ствари је у томе што се раније проучавање „панонске“ керамике ограничавало претежно на питања њене хронологије, док су остали проблеми, нарочито етнички, остављани по страни. Други узрок је што су се „панонске“ вазе, откривене најчешће као случајни налази а не и резултати методолошког истраживања, проучавале изоловано, а не у комплексу културе којој су припадале. Отуда и њихова хронологија није изграђена и обухваћена јединственим системом њеног датовања.

Хронолошке детерминације „панонске“ керамике крећу се у раздобљу од раног бронзаног доба до краја гвозденог доба.²² Пошто је једни археолози доводе у везу са „славонском“ („вучедолском“) културом, као што чине G. Childe (Г. Чајлд), R. R. Schmidt (Р. Р. Шмит) и K. Willvonseder (К. Вилфонседер), а други њено трајање прате до халштатског доба, „панонска“ керамика

Сл. 2 — Илирска „панонска“ ваза са Карабурме (Београд). Музеј града Београда.

временски одговара управо ономе добу у чијим раздобљима излазе на културну и историјску позорницу и Илири.²³ Не улазећи у подробнију анализу хронологије „панонске“ керамике као елемента једне велике и дуготрајне културе намера нам је била да укажемо на археолошку основу једног проблема који је претежно решаван методима и средствима више историје и лингвистике него археологије. За наша садашња истраживања од интереса су следећи моменти:

1. — „Панонска“ керамика својим најразвијенијим облицима и најдужим развојем припада претежно етничком подручју балканско-подунавских Илира.

2. — Илири су најстарији Индоевропљани на овоме подручју.

3. — Археолошка истраживања у нашој земљи показала су, нарочито у новије време, да илирски културни материјал, као што је на пример онај са Гласинца, својим почецима допире до средњег периода бронзаног доба у коме долази до културне афирмације илирских елемената.²⁴

III.

Однос Илира и Келта може се проучавати уопште из аспекта њиховог положаја у општој индоевропској заједници и, посебно, њихових културних, економских и политичких веза у балканско-подунавском и средњоевропском простору. Прва фаза ових односа вре-

менски би се могла везати за други, а друга фаза за први милениј пре наше ере. Проблеми прве фазе припадају комплексу индоевропске дијаспоре и за сада су још увек претежно у домену археолошких, антрополошких и лингвистичких истраживања. За решавање проблема друге фазе ових односа извештај, иако не и пресудан значај, има и античка историографија, поред већ поменутих дисциплина. Међутим, у извесним случајевима, као што је овај који се тиче односа Илира и Келта, писани антички извори су често врло непрецизни и непотпуни, тако да тим својим особинама отежавају налажење правих решења. То долази отуда што познавање индоевропске прошлости код античких писаца не прелази временске, а добрим делом и просторне границе савремених им народа, нарочито варварског света, коме су припадали Илири и Келти. Интерес античких писаца за варварске народе ишао је, а често се и подударало са границама економског интереса грчко-римског света у орбиту који га је окружавао. С друге стране, многи подаци из ових извора представљају само ближе или даље реминисценције на догађаје, о којима су код разних аутора мишљења, оцене и тумачења тих збивања веома различита, диспаратна, а понекад и контраверзна.

За проучавање и тумачење односа илирских и келтских племена на Балкану и у Подунављу представља посебну тешкоћу и то што многа питања из културне еволуције Илира у овој области још увек стоје отворена: ми још не знамо са сигурношћу докле се простире етничко и језичко подручје Илира ни пре келтске инвазије, ни за време боравка Келта на Балкану; с друге стране, још увек не знамо да ли претежно латенско обележје једне цивилизације значи и присуство Келта на местима и у областима којима припада таква цивилизација или је то, уз друга обележја која се не могу везати за келтско порекло, само ниво једне културе у одређеном историјском тренутку.²⁵ То је један од разлога са којих право место Келта још није одређено у политичкој, економској и културној исто-

рији балканских народа, пре свега Илира, ни историјски ни археолошки онако и онолико како би то одговарало последицама дугог боравка Келта у Подунављу и на Балкану. Оскудни подаци грчких историографа, савременика келтских војних похода и миграција, не уводе нас са сигурношћу у збивања која су посредно или непосредно везана за промене једне релативно стабилне равнотеже, која је била успостављена и одржавана кроз дуги низ векова, пре појаве Келта, у пространом илирском подручју. Римски историчари били су у својој већини временски веома удаљени од тих збивања, да би нам њихова дела могла послужити као сигуран ослонац и критички извор за обавештење о томе шта је за подунавске и балканске популације значио долазак Келта међу њих, какве су промене они унели у њихов живот и чиме су специфично обележили своје присуство у овим крајевима.

Археолошки подаци о овим питањима су најчешће несистематски прикупљени, и обрађени више са формалне и спекулативне, него са суштинске стране. Археологија у многим случајевима још није у могућности, и поред развијене типолошке систематике, да у латенском материјалу одвоји келтске елементе од културних елемената индигеног становништва.²⁶ На широком подручју од горњег Подунавља до Црног и Егејског мора готово сви локалитети латенске епохе, па чак и *oppida* као насеља типична за келтски урбанистички и фортификациони систем, показују, поред свог више или мање израженог келтског обележја, и снажно заступљену компоненту домаћег становништва. Зато културно идентификовање таквих центара не мора да буде и корелат и њиховог етничког одређивања. Ако се има на уму и процес етничке асимилације између Келта и аутохтоних, који је настао као природна последица њиховог положаја у новим условима и новим срединама, онда етничко одређивање карактера једне цивилизације латенске епохе и садржаја и њених носилаца постаје још теже. Потребно је нагласити да се та тешкоћа

око одређивања односа између Келта као дошљака и Илира као индигеног становништва појавила још у античко доба. Шта више, у то време неким античким историографима није био јасан однос ни међу самим балканским популацијама. Тако су, на пример, за Апијана²⁷ и Страбона²⁸ *Istrii* — Илири, док су према Аполодору²⁹ и Псеудоскимносу то Трачани.³⁰ Сличан пример пружају и *Δάρσειοι* — Даоризи у Далмацији, који су за Апијана³¹ и Плинија Илири,³² док их Хекатеј (код Стефана Византинца) сматра Трачанима.

Да бисмо јасније видели и потпуније оценили стање нашег знања у односу Илира и Келта у балканско-подунавској ареји, потребно је указати на још једну чињеницу. То је ово: антропологија, етнографија и лингвистика нису дале готово никакве прилоге за боље познавање овога односа. Ми још увек не знамо да ли су, и ако јесу, до које мере су се у антрополошким, језичким и етничким стратумима овога простора задржали и сачували и елементи келтског типа, келтске духовне културе и келтског језика. Врло је вероватно да такве традиције постоје, нарочито код номадског и планинског

Сл. 3 — Илирска „панонска“ урна са Карабурме (Београд). Музеј града Београда.

романског становништва на Балкану. На то можда указује и име Влах, односно *Walah*. Тим именом, као што наводи *Rademacher* (Радемахер), Германи су називали Келте, које су Грци у медитеранским областима звали Галаћанима, Римљани Галима,³³ док су се, као што се види из Цезара, сами називали *Celtae*.³⁴ Природно је да је келтска инвазија, ма колико да је имала освајачки карактер, који је од Аквитаније до Галатије, као претходница келтских дивљих чета, пратио познати „*celticus furor*“, морала оставити свој траг у варварском свету и његовој духовној култури. Међутим, о тој страни келтског живота међу Илирима ми немамо готово никаквих ни посредних ни непосредних обавештења.

Ова кратка и у општим линијама приказана анализа једног проблема указује на два основна момента: 1. — да је наше знање о Келтима у илирском етничком подручју још увек сведено на непотпуне, понекад нејасне, а врло често несигурне историјске и археолошке податке и 2. — да једна велика област и дуги период у историји Илира стоје још увек отворени за теренска и теоријска истраживања.

IV.

Теоријски је однос Келта и Илира у нашој земљи први покушао да осветли Н. Вулић, користећи за тај рад искључиво писане античке изворе.³⁵ Не улазећи у тачност његових хронолошких оцена, напоменућемо да Вулић има у виду оне Келте које је њихов пут ка Грчкој довео у нашу земљу. А да је Грчка том приликом била главни циљ келтских освајања, а не евентуална колонизација панонског басена, види се, поред једног Полибијевог податка у коме он поставља паралелу између персијског и келтског похода на Грчку,³⁶ још јасније из једног Сенекиног писма, у коме он каже: „*videbis gentes populos universos mutasse sedem... Graeci se in Galliam immiserunt, Galli in Graeciam*“.³⁷

Међутим, данас се може са сигурношћу претпоставити да Келти и Илири

нису свој први додир успоставили негде у Илирику или Панонији, приликом те велике келтске миграције.

На те ране везе између балканског, динарског типа и Келта указао је у своје време *Rademacher*, према чијем су схватању Келте формирале главне европске расне групе, међу којима се поред медитеранске компоненте снажно истичу и карактеристике динарских брахикефала.³⁸ Овоме схватању одговарала би и теза Пулског, према коме је један део Келта остао на Балкану још приликом стварања индоевропске дијаспоре, дакле негде на прелому III у II милениј пре наше ере. Неоснованост и неодрживост овакве теорије је очигледна и њено оспоравање не захтева посебне доказе. Постоје друге чињенице које указују на могућност извесног додира између Келта и Илира и пре IV века пре нове ере, који одговара добу појаве Келта у илирским балканским областима. Новија истраживања неколицине археолога, међу којима треба истаћи П. Бош-Гимперу,³⁹ као и резултати до којих је дошла компаративна лингвистика индоевропских језика показали су да су елементи илирског језика, пре

Сл. 4 — Келтска урна са Роспи-хуприје (Београд). Музеј града Београда.

свега топономастички, постојали у то рано доба и у подручјима која су покривале романске и германске популације. Поред многих других такав пример пружају номина агентис, *na-eio(-eia-)* као што је *Es-flodeia*, *na-tog*, као што је *Aetog* (давалац), *ethnica*, *toponymia* и друга. Лингвистичке студије Покорног, Кречмера, М. Будимира, Краеа, А. Мајера и других показују широку разгранатост елемената илирског језика у неилирском језичком и етничком подручју. Међутим, археолошке, и историјске могућности за проучавање односа Илира и Келта изван балканско-подунавске области још увек су сведене на веома хипотетичне дедукције. Овом приликом ми смо само указали на могућност постојања културног додира између Илира и Келта и пре него што је дошло до келтских миграција о којима смо говорили. Истраживања у овоме правцу леже, за сада, изван домета и могућности наше археолошке науке. Ми ћемо се стога задржати на проблемима који се непосредно односе на долазак Келта у подунавско-балканске и илирске земље, у епохи млађег гвозденог доба.

Ови проблеми могли би обухватити неколико основних питања, кроз која ћемо покушати да бацимо мало више светлости на време кад Келти долазе у илирске земље, одакле долазе, која су то келтска племена, колико се задржавају и какве су последице њиховог боравка међу Илирима.

V

Археолошки материјал латенске епохе, поред тога што је релативно оскудан, сакупљан је код нас спорадично и више у виду случајних налаза, него систематских истраживања. Изузетак од тога представљају истраживања на Жидовару,⁴⁰ која су извршена у пробним размерама, она на Гомолави,⁴¹ која још нису подробније публикована и новији радови на Карабурми у Београду.⁴² Потребно је, међутим, указати и на то да сем латенског слоја на Жидовару, нигде латенски материјал није чисто келтски, већ је у већој или мањој мери измешан са материјалом индигеног становни-

штва. Таква ситуација нас обавезује да закључке о односима Келта и Илира, створене на бази археолошких докумената, допунимо и проверимо и подацима из античких писаних извора. Уосталом највећи део онога што знамо о Келтима на Балкану још увек почива у знатно већој мери на обавештењима скупљеним из ових извора, него на подацима које нам пружа слика археолошког материјала.

Имајући у виду античке изворе могли бисмо закључити да у нашој земљи није било Келта ни њихових насеља пре средине IV века, односно пре последњих деценија овога века пре наше ере. То потврђује и латенски материјал са разних налазишта у нашој земљи који претежно, ако не и искључиво, припада периодима *La Tène II* и *III*, који одговарају трећем и другом веку пре наше ере. То одговара и подацима које о појави Келта у овом подручју пружају Страбон,⁴³ Аријан и Плутарх,⁴⁴ кад говоре о ратовању Александра Великог против Трибала у доњем Подунављу. Аријан саопштава да су Келти први пут дошли овамо 335. године, за време Александровог рата против трибалског краља Сирмија. То је била само једна мања група „*Παρά Κελτῶν δὲ τῶν ἐπὶ τῷ Ἰονίῳ κόλπῳ ὄκισμένων*“⁴⁵ који су дошли да успоставе додир са македонским освајачем и да, у ствари, оцене изглед, организацију и снагу његове војне силе, да би према томе могли да одреде своју даљу политику на Балкану. То су били Келти, које Хесихије назива „*Ἀδριανοὶ Κελτοὶ οἵπαρὰ τῆν Ἀδρίαν περὶοικοὶ*“ Међутим, о тим Келтима ми немамо готово никаквих археолошких података који би потврдили њихово присуство у подручју Истре или северног јадранског приморја, односно у крајевима кроз које би, према овим писаним изворима, требало да се кретала келтска инвазија наше земље. Овој чињеници ми придајемо посебан научни интерес. Ако прихватимо хипотезу, основану на добром познавању археолошке ситуације, да у Истри нема чистих и бројнијих келтских трагова, док се они појављују у знатно већем па и у честом броју у северним областима наше

Сл. 5 — Келтска ваза са Роспи-ћуприје (Београд). Музеј града Београда.

земље, онда бисмо имали разлога да се одредимо за оне теорије према којима су Келти на Балканско полуострво и доње Подунавље стигли са севера и северозапада, из области велике келтске етничке групе Боја и Тауриска. Ово схватање би одговарало и резултатима до којих је у новије време дошао и Јан Филип, проучавајући појаву и кретање Келта у средњој Европи. Као што се види из података које нам он саопштава, Келти се нису могли одржати не само у Истри него ни у области Венеције, где су, као и у Истри, трагови Келта веома ретки.⁴⁷ Усвајање ових закључака одговара и схватању да је келтски утицај оставио веома слабе и тешко видљиве трагове у култури Илира у западним крајевима наше земље. Стога се и вести античких писаца о Јаподима као келтско-илирском племену морају примити са највећом резервом, која, међутим, не искључује могућност да су Келти приликом својих освајања по јужној Италији могли доћи у додир са Јапигима, односно Месапима, који су, из илирских земаља мигрирали на Апенинско полуострво.

У вези са односом Келта и Илира V. Pārvan (В. Прван) је такође изразио сумњу и то са доста оправданих разлога, да је у областима јужно од Саве, у данашњој Босни, било келтских на-

сеља.⁴⁸ Међутим, Henri Hubert (Анри Ибер) је сматрао на основу једног Теопомповог податка да су Келти својим насељима у Илирику допирали све до области Ардијеја.⁴⁹ Али у поменутом Теопомповом⁵⁰ податку, који је сачуван код Атенеја, говори се само о једном ратном лукавству, које су Келти употребили против Ардијеја, из чега се не може извести закључак где се то десило и да ли су и колико су се Келти задржали међу Ардијејима. Из ових разматрања могло би се закључити да су се Келти задржали на етничком подручју које су држала илирска племена Латобици, Варциани, Бреуци, Амантини и Дарданци, допирући у источним крајевима наше земље и до области дачких и трачких племена. Продирање у ове крајеве Келти су могли извршити вероватно тек после смрти Александра Великог, када их је једна њихова мисија, коју су му упутили чак у Вавилон,⁵¹ обавестила да је војничка и политичка ситуација у Грчкој таква да сад могу кренути на остварење свога главног циља — освајања Грчке и њених богатстава. Иако напад Келта на Делфе као један од центара не само грчког религиозног живота него и веома богатих тезаура јасно указује на мотиве овога похода, антички писци, изгледа, нису тако јасно схватили карактер келтских освајања на Балкану.⁵²

Од извесног је интереса да видимо и који су то Келти, с обзиром на многобројност њихових племена и разлике које су међу њима постојале. Користећи археолошка документа, Henri Hubert сматра да су то били Belgae.⁵³ Ослањајући се на Плинија, Hubert наводи и град Belgites у Панонији, који међутим топографски и археолошки није могао бити идентификован.⁵⁴ Он сматра и Скордиске једном граном овога племена, која је своје име Скордисци добила по планини Scordus, тек по повлачењу из Грчке. Према Страбоновом податку сасвим је извесно да су у Подунављу боравила и највећа келтска племена Боја и Тауриска.⁵⁵ Поред тога ту су били и Инсубри, који су у његово доба још увек постојали у области Дачана: „καὶ τῶν εἰσὶ“.⁵⁶ Није нам јасно да ли су

ти Инсубри идентични са онима који су боравили око Медиоланијума, у транспаданској Галији. За Скордиске Страбон такође пружа занимљив податак кад каже да живе измешани са илирским и трачким племенима.⁵⁷ Овај податак као и други докази које ћемо мало даље навести показује да Скордисци нису били уништени у илирско-трачкој етничкој средини „*μέθυστοι*“, као што је то био случај са Таурисцима, него су се етнички асимирали са аутохтоним.

VI.

Од свију ових келтских група и племена Скордисци су у илирским земљама заузимали највише простора, па с правом можемо сматрати да су били и најмногобројнији. Од Страбона дознајемо да су се делили у две групе: Велики Скордисци — *μεγάλοι Σκορδίσκοι* — који су држали област између Сегесте и Маргума, и Мали Скордисци — *μικροί Σκορδίσκοι* — који су били настањени источно од првих у Мезији и трибалској земљи, дакле претежно међу Трачанима.⁵⁸

Као савезници Дачана они су држали и област између Тисе и Дунава, а према оскудним историјским и нешто бројнијим археолошким подацима било их је и на левој обали Дунава, између Тисе и Карпата.⁵⁹ Археолошки материјал Жидовара и неких румунских латенских локалитета потврђује присуство Келта у овим крајевима и допуњује податке писаних извора. Значај келтских налаза у овој области уочио је још Рјан, који каже да су Скордисци имали много разлога да подижу своја насеља у савезничкој Дакији, која, према овоме аутору садржи толико келтског материјала, да се може претпоставити „да је Дакија била потпуно келтска.“⁶⁰ Иако ми не делимо ово мишљење, сматрамо да је потребно да истакнемо и келтску компоненту у формирању латенске културе Дакије, у којој се поред дачког налазио и трачко-илирски етнички супстрат. Наиме, оштру границу где престаје источна област илирског етничког подручја и почиње дачка исто је тако теш-

Сл. 6 — Келтска ваза са Роспи-њуприје (Београд). Музеј града Београда.

ко одредити на основу археолошких података као што је још увек тешко повући границу која дели Илире од Трачана. Да је то тако и да су такви проблеми постојали и у античко доба и за античке историографе показаћемо управо на примеру Скордиска, које Тит Ливије назива „*gentem a Gallis oriundam*“.⁶¹ Као што се види у то време појам Скордиска у етничком смислу није био тако јасно одређен да би се за њих могло рећи да су само Гали, него да потичу од Гала. На то још више указује Флоров податак о Скордисцима, који за њих каже да су „*saevissimi omnium Thraecum*“.⁶² Овоме античком писцу је вероватно било познато да се процес етничке асимилације Скордиска у Трачане, а делимично и у Илире и Дачане у то време већ био завршио. Да је овоме античком историографу појава таквих нових етничких скупина и јединица била позната, види се и по ономе што он говори о Галогрцима за које каже да су „*gens mixta*“.⁶³ Етничку асимилацију Келта у балканско-подунавској области наметао је положај у коме се нашао келтска мањина међу аутохтонима. С друге стране келтски ратнички квалитети били су потребни Илирима, Трачанима и Дачанима у борби против нових, римских завојевача. То је убрзало стварање савеза између њих и Келта, али је, с друге стране, допринело не само етничкој него и културној асимилацији Келта. Са тог разлога латенска цивилизација у нашој земљи као и у

суседним подунавским земљама има често свој локални колорит, који нам не допушта да увек можемо строго поставити границу између њеног културног и етничког обележја.

Из свега што смо у овоме кратком и претежно општем прегледу рекли могло би се извући неколико закључака:

1. — Наша садашња знања о односима Илира и Келта добрим делом су ограничена на податке које нам пружају антички писци, чија обавештеност и веродостојност није увек потпуна.

2. — Археолошки подаци о Келтима у нашој земљи су још увек фрагментарни, тако да нам ни они не отварају могућност да довољно широко осветлимо проблеме који се тичу почетака и трајања латенске цивилизације на Балкану, њене распрострањености, промена до којих је довела њена појава и нове културне и економске ситуације коју је створио долазак Келта у ову област. Иако овај период припада историјској прошлости и догађајима који су у грчко-римском свету изменили равнотежу снага и целој европској историји дали нов правац и садржај, ово је доба археолошки знатно мање проучено, него претходни, халштатски период. Стога је

Сл. 7 — Келтска фибула са Карабурме (Београд). Музеј града Београда.

и прилог који је археологија могла дати античкој историји наше земље у овом погледу још увек веома мали.

Таква ситуација у односу писаних и археолошких извора који се односе на Келте у средњем Подунављу отежава налажење довољно сигурних елемената на основу којих би се могло тражити решење проблема оснивача протоисторијског Сингидунума, као историјски, а делимично и археолошки фиксираног келтског насеља. Захваљујући новим подацима археолошког реда покушаћемо да томе проблему приђемо с једне друге стране која у досадашњим радовима о келтском Сингидунуму није била уочена и проучавана. Тим начином унеће се и више светлости у однос Илира и Келта у Подунављу, што је и основни задатак овога рада.

VII.

У новије време учињено је у историографској литератури неколико покушаја да се нађу решења проблема, који се у ужем смислу односи на етничко идентификовање оснивача најстаријег насеља на месту протоисторијског и античког Сингидунума.⁶³ У ширем смислу тај проблем допире извесним својим компонентама до питања која се тичу појаве Индоевропљана у Подунављу и на Балкану, њиховог географског распореда и међусобног односа њихових етничких и културно издвојених група и комплекса. У случају Сингидунума тежиште проблема лежало је углавном на питању: да ли су Келти основали то насеље или један од елемената топонима Сингидунум допушта и неке друге претпоставке.

Антички писани извори, који су послужили највећим делом као полазна основа за третирање проблема Сингидунума, нису дали, као што се види из расправа које смо навели, нова и стварна решења тога проблема, са једноставног разлога што пружају само филолошко и историјско тумачење имена Сингидунум. Они не указују и на материјалне, археолошке, и самим тим потпуније и егзактније чињенице којима би се проширила основа на којој

се могу тражити нова решења тога проблема.

Непознавање материјалне културе протоисторијског Сингидунума, анонимност и самог места где се то насеље налазило, и, с друге стране, досадашње коришћење готово искључиво писаних извора, фрагментарних, недовољно одређених и несигурних, довело је до тога да је у науци одавно формирано, а највећим делом и усвојено мишљење, да су Келти-Скордисци основали прво насеље на ушћу Саве у Дунав и да су му дали име Singidunum. Међутим, анализе и објашњења имена Singidunum, почев од оних која је извео Холдер⁶⁴ до новијих покушаја који су учињени у овоме правцу нису наша стварна знања о томе ко су били оснивачи овога града померили даље од претпоставки и мишљења која су о томе већ раније била створена. То показују и резултати до којих је у новије време дошла и Ф. Папазоглу, у свом настојању да објашњењем топонима Singidunum нађе и име његових оснивача. Настављајући истраживања која је у овом смислу започео Р. Марић, и продужио аутор ове расправе. Папазоглу емендацијом етнимона Σινδοί у Σινδοί долази до закључка да је тиме утврдила нови моменат „који се мора узети у обзир код тумачења имена Сингидунум“. У даљем развијању ове хипотезе Ф. Папазоглу сматра да је Сингидунуму могла да претходи Сингидава, чији облик јасно упућује на Синге као становнике тога града.⁶⁵ Међутим, ми смо још пре тога указали да је насеље о коме је реч пре појаве Келта у тој области могло да се зове Сингидава.⁶⁶ То, наравно, није новина, јер се топоним Σινγιδαυα помиње код Птолемеја, а његов дачко-келтски карактер је већ одавно био предмет научних оцена. У ствари, све ове емендације као и Марићева хипотеза о Singaioi-ма су конструкције засноване на формалним сличностима и различитим тумачењима имена која се, посредно или непосредно, доводе у везу са облашћу којој припада Сингидунум. И поред смелости којом су понекад изведене и тежње да буду нове и оригиналне, ове конструкције нас до сада нису знатније

Сл. 8 — Келтско копље са Карабурме (Београд). Музеј града Београда.

приближиле решењу основног проблема. Изгледа нам да то решење треба тражити у археолошким документима која у ужој и широј области Сингидунума постају све бројнија, а као научни извори све поузданија основа за истраживање једне прошлости која је веома малим делом на дохват ужих историјских студија. Проучавање докумената ове врсте отвара нове изгледе да се проблем Сингидунума укључи у комплекс проблема који се односе на тачније и јасније утврђивање етничке слике не само на територији Сингидунума, него и целе његове шире области. У светлости тих односа јасније ће се оцртати и положај Келта у средини која у ар-

хеолошком погледу све више добија одређену физиономију.

Природно је да ће коришћење археолошких извора ићи упоредо са посвећивањем потребне пажње и античкој и модерној историографији, уколико се она односи на предмет наших истраживања. Међутим, досадашњи прилози решавању проблема Сингидунума, нарочито келтског, рађени на основу писаних извора, показали су да је њихова вредност веома релативна: подаци које нам они пружају непрецизни су и непотпуни, не садрже сигурно познавање чињеница и стварних односа, па стога често изгледају више као причање занимљивости, него као изношење позитивног знања о утврђеним историјским збивањима. С друге стране, несигурност, нарочито хронолошка и веома ограничена веродостојност ових извора, потиче отуда што њихови аутори нису били сведоци и савременици догађаја о којима говоре, него су од њих понекад временски удаљени и по неколико векова. То је разлог који нас обавезује да такве изворе и хипотезе засноване на њима примамо са обазривошћу и да их кад год је то могуће проверимо и допунимо археолошким подацима.

Увођење археолошких извора у обим наших студија намеће као нужну консеквенцу и један нов елеменат који све досад није представљао значајнију компоненту проблема који нас интересује. Тај елеменат чине Илири, а компоненту проблема представља њихов однос према Келтима, односно према Сингидунуму и области којој припада овај град. Занимљиво је да се пажња ни археолога ни историчара није задржавала на овоме моменту, иако се он наметао сам по себи, ако не као чињеница, онда као радна хипотеза у низу других, често историјски и археолошки много мање оправданих поставки. Захваљујући археолошким истраживањима која су вршена последњих година, од открића келтске културе на опиду-му Жидовару, 1948. године, до ископавања на терену Карабурме, у току последње три године, покушали смо да унесемо више одређених и позитивних елемената у познавање односа Илира и

Келта у току последњих векова старе ере. Тај посао захтева и потребне осврте на историјске изворе и њихова новија тумачења. Природно је да се однос Илира и Келта у средњем Подунављу и на Балкану мора проучити на ширем плану од онога који пружају проблеми везани уско за историју Сингидунума. Изгледа нам да ће и та историја добити свој пунији и јаснији садржај, обогаћен новим чињеницама, тек онда када се прикупе и проуче подаци, нарочито археолошког реда, који се тичу тих проблема. Потребно је нагласити да они досада нису у довољној мери узимани у обзир.

Откриће илирског материјала на Карабурми, на простору између Београда и Вишњице, на коме се показао и латенски материјал није усамљено у ужој и широј области Сингидунума. У Винчи је М. М. Васић открио у слојевима између 3,9 м и 0,2 м карактеристичне „панонске“ вазе, које је он овде објаснио као културну новину, која нити битно мења нити прекида ранију културу на овоме великом и дуготрајном праисторијском насељу.⁶⁷ Иако је К. Шухарт узео у обзир „панонску“ керамику из Винче као један од јачих доказа за индоевропски карактер њене културе, М. Васић се није упуштао у оцену етничког карактера панонског материјала у стратумима праисторијске Винче. Појава „панонских“ ваза у стратификацији Винче није показала илирски карактер њене културе, јер је илирски материјал ту заиста стран и импортован, без генетске везе са еволуцијом ове културе. Значај „панонске“-илирске компоненте у овој култури је у томе што она отвара могућност за одређивање односа Винче према појави Илира у овоме делу Подунавља. Временски то одговара углавном добу у коме Илире у Подунављу налазе лингвисти, а поред археолога, посредно и историчари.

Поред илирског материјала из Винче, у непосредној близини Београда откривене су „панонске“ вазе и други илирски материјал, нарочито метал, који се налазе у музејима у Панчеву, Земуну и Загребу. Овај материјал, који припада разним фазама развоја илир-

ске културе у Подунављу доказује присуство Илира у овим крајевима у доба у које, по историјским изворима, овде треба да има и других етничких и културних категорија, од Синда до Сигина, које схолијаст Аполонија Рођанина назива Скитима, до имагинарног „трачког“ или „дако-гетског“ племена Синга.⁶⁸ Хипотеза о овим „Сингима“, које антички писци уопште не помињу као етнимон у вези са Сингидунумом, (иако они као етнимон „Singaioi“ постоје на Балкану) није нова, као што би се могао добити утисак на основу поменуте Папазоглине емендације. Већ у свом објашњењу овога хибридног топонима *Singidunum*, Холдер га је разлучио на први део „Singi“- од „dacisch Singi“ и други, келтски „dunon“. Међутим, ова хипотеза о Сингима као оснивачима прекектског Сингидунума, односно предптолемејеве Сингидаве, историјски и филолошки је готово исто толико оправдана и убедљива као што су то и хипотезе о Синдима односно Сингаиојима као оснивачима Сингидунума. Ма

како да је очигледан и привлачан формални афинитет између $\Sigma\nu\delta\alpha\iota$ и $\Sigma\iota\gamma\gamma\alpha\iota$ њега не потврђују ни писани ни археолошки извори. И поред настојања која су учињена и смелости са којом је тражено име оснивача Сингидунума и њихово место у протоисторији балканско-подунавске ареје, ово питање остаје и даље отворено: ако би се условно и прихватила тумачења овога проблема онако како их дају најновије наведене расправе, археолошки материјал са овога подручја а посебно са терена Београда не индицира овде Дачане и Гете, ни Трачане, нити ма који од народа односно племена која помиње Аполоније Рођанин или неки други антички извор. Материјална документа овде откривају једино илирски супстрат као прекектски, који се у Подунављу и на Балкану може пратити до појаве Индоевропљана. За даља проучавања проблема који се односе на постанак Сингидунума и односа његових прекектских становника ова чињеница је од посебног научног интереса.

Сл. 9 — Келтски мач са Карабурме (Београд). Музеј града Београда.

НАПОМЕНЕ

¹ Хомер помиње македонске Пеонце на више места у Илијади (К 428; П 287; Ф 155) као ратнике-коњанике, наоружане дугим копљима, и савезнике Тројанаца у борби против Данајаца. Кад говори о њиховој земљи, плодној Пеонији, области коју су доцније називали Македонијом, Херодот на више места одваја Пеонце од Трачана (VII, 185; VIII, 115; IX, 32). Према једном податку сачуваном код Страбона (VII, 38) Пеонци су били фригијског порекла. Ако се имају у виду модерна схватања о односу Пелазга, Илира, Трачана и Фригијаца, онда овај податак добија и извесну, иако пресумптивну научну вредност (Ugor. Myres, I. L., *Historia mundi II*, Bern, 1953, 476). Код нас се питањем народности Пеонаца бавио најпре Н. Вулић (*Глас Српске Краљевске Академије СХХI*, Београд, 1926, 1—20), који је, ослањајући се на Veloch-ово тумачење односа Пелазга и Пеонаца, тумачио цео овај проблем претежно анализом лингвистичких паралела. У модерној науци се сматра да је утврђен приличан број разлога који говоре у прилог илирског карактера Пеонаца. За питања која се тичу Пеонаца и њихове илирске обојености v. Mayer, A., *Die Sprache der alten Illyrier*, Wien, 1957; Барић, X., *Лингвистичке студије*, Сарајево, 1954, 27; Kazanov, G. I., *Die ethnographische Stellung der Peonen*, Klio, XVIII, 1922, као и A. Mayer, *Illyrisches bei Homer, Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte, Festschrift für R. Egger, I*, Klagenfurt, 1952.

² Својом студијом: *Die Urillyrier und ihre Indogermanisierung*, Preuss. Akad. d. Wissensch., Berlin, 1937, K. Schuchhardt је био међу првим археолозима који су покушали да продру у најдубљу, енеолитску и праилирску прошлост балканских Илира. Шухарт је при томе пошао од енеолитске Винче у којој је нашао колевку праилирске културе. У једном посебном раду ми смо показали неоснованост Шухартове теорије, конструисане на нестварној претпоставци о непрекинутој еволуцији неолитске тракасте керамике (Bandkeramik) од неолитика до панонских ваза халштатске епохе (v. Gavella, B., Винча и Илири, *Старинар III—IV*, Београд, 1952—1953, 17—24). У археолошкој литератури G. Childe је у низу својих радова и дела посветио посебну пажњу материјалу који директно или индиректно указује на појаву, формирање и афирмацију Илира као посебне индоевропске културне и етничке групе (v. Childe, G., *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929; *Prehistoric Migrations*, Oslo, 1950). У новијој лингвистичкој литератури посебна пажња посвећена је проблему најраније појаве Илира у многим радовима и расправама. P. Kretschmer је међу првим филолозима који је указао на разлоге који оправдавају закључак о илирском карактеру панонске керамике (*Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896, 252); M. Будимир је, поред читавог низа ра-

справа о Илирима, појаву Илира на Балкану хронолошки везао паралелно са критско-микенском културом, њеним периодима из II миленија (Iliri i Prailliri, *Vjesnik za arheologiju i istoriju dalmatinsku LIII*, Split, 1952, 7 ss); H. Krahe (*Die Sprache der Illyrier I*, Wiesbaden, 1955) и југословенски лингвиста A. Mayer (*Die Sprache der alten Illyrier*, Wien, 1957) дали су нове лингвистичке и историјске синтезе о проблему Илира. Њихови закључци о хронолошким проблемима веома су блиски погледима археолога на те проблеме.

³ Ugor. Gavella, B. B., *Sur les premiers Illyriens dans le domaine balkano-danubien, Antiquité vivante*. Скопје, 1958, 333—337. K. Schuchhardt је и у овом погледу, после Г. Косине, М. Хернеса, Г. Крафта и др. указао на извесне археолошке моменте по којима је могуће етничко идентификовање Илира у раним периодима индоевропске дијаспоре (Schuchhardt, K., *Alteuropa*, Berlina, 1935, 174, sqq; *Vorgeschichte von Deutschland*, Berlin, 1939, 172).

⁴ У овом смислу од посебног је интереса теорија В. Георгијева о односу Илира и Праилира према Микенцима (в. Вопросы родства средиземно морски јазиков, *Вопросы языка*, бр. 4, Москва). О тумачењу овога односа в. и Краев осврт на чланак Георгијева, објављен у *Würzburger Jahrbuch* 1, 1946 (Krahe, op. cit., 8).

⁵ Стање лингвистичких теорија о овим проблемима приказали смо у раду: О илирској компоненти у индоевропској диаспори, *Старинар IX*, Београд, 1961.

⁶ Lochner—Hüttenbach, Fr., *Die Pelasger*, Wien, 1960, 178—180. Овако широка распрострањеност Илира у Европи индицирана је више лингвистичким, нарочито топономастичким, него археолошким траговима. У Грчкој су језички трагови сачувани од Елира и Тесалије (топоним Dodion) преко Атике (атичка фратрија Δωαλείς, чије се име везује за пеонски назив Дионисоса — Δάαλος син Хераклов, родоначалник Ὑλλεῖς који би се могли довести у везу са илирским HYLLEER? v. Lochner—Hüttenbach, op. cit., 179).

⁷ Наводећи поједина племена са илирског подручја римски географ Pomponius Mela (II, 56) каже: »... dein sunt quos proprie Illyr'os vocant, sum Piraei et Liburni et Histrii«. Природњак Plinius у својој *Naturalis historia III*, 144. такође зна за ове Илире: »proprie cicti Illyri et Taulanti et Pyraei«. Само име Ἰλλυριοῖς био је познат још Херодоту (I, 196; IV, 49; VII, 137 и IX, 43) и Ксенофону, који наводи име Ἰλλυριοῖς крај илирски Kirpd., 1, 1, 4).

⁸ Такав је случај са праисторијском лужичком културом. Док су археолози нордијске оријентације приписивали лужичку културу германској провенијенцији (Schuchhardt је налази, на пример код Семнона, на пр. *Alteuropa*, 218 sqq), неки пољски археолози и

историчари сматрају да се ова култура везује за најстарији пра- и протословенски супстрат. J. Kostzewski је у својој великој монографији, *Kultura lužycka na Pomorzu, Poznań 1958*, 239—248, навео разлоге којим оспорава германски карактер ове културе. K. Tymiński је у свом делу *Ziemia polskie w starożytności, Poznań, 1951*, 292 sqq, 631 sqq, покушао да докаже словенско порекло лужицке културе. J. Neustupni одбацује могућност да би Илири могли бити творци ове културе, која је по неким елементима керамике блиска панонској керамици (v. Neustupny, *Pravěk lidstva, Praha, 1946*, 38 sqq). Проблем, као што се види, остаје и даље отворен.

⁹ Urnenfelder-културу P. Bosch—Gimpera погрешно приписује Келтима (*Les mouvements celtiques, Etudes celtiques VI, 1952—53*, 76). Данас се већ може рећи да ова култура не обележава примарно неку одређену индоевропску етничку групу, првенствено из епоха бронзаног доба, него је израз једног културног стадијума у највећем делу средње и западне Европе.

¹⁰ W. Dörpfeld (В. Дерпфелд) је указао у праисторијској апсидалној кући бр. 3 у Олимпији на извесне вазе које су по добу коме припадају и по својим одликама, типолошким и орнаменталним, готово идентичне са керамиком Бубањ—Хум, блиском с једне стране са баденско-костолачким типовима, као старијим, и с друге стране, са протопанонском керамиком као млађом. Упор. Dörpfeld, W. *Alt-Olympia I*, Berlin, 1935, 101; II, табла 25; сл. а: Гарашанин, М., *Neolithikum und Bronzezeit in Serbien und Makedonien*, 39 Bericht d. *Römisch-Germanischen Kommission*, 1958, 64 sqq, табла 13, сл. 2.

¹¹ Поред извесних културних елемената, нарочито у фолклору, који су се одржали у Босанској Крајини (Мањача, Бравско, Роре код Гламоча) и индицирају илирске сирвивале и традиције, старобалкански културни елементи, трако-дачки више него илирски, сачувани су у континуираном току од протоисторије Балкана до нашег времена у савременом арбанашком језику. Упор. Барић, Х., *Lingvističke studije, Sarajevo, 1954*, 24—34.

¹² Упор. Childe, G., *The Danube in Prehistory*, 281, 403; Schuchhardt, *Alteuropa*, 174 sqq.; Гавела, Б., Један прилог етничкој и хронолошкој детерминацији панонске керамике у средњем Подунављу, *Рад Војвођанских музеја 2*, Нови Сад, 1953, 60.

¹³ Childe на више места истиче индоевропско обележје и порекло цивилизација у којима се јавља као типично оружје бојна секира »battle-axe«. V. *Prehistoric migrations*, Oslo, 1950, 150; ибид. *The Dawn of european civilisation*, London, 1948, 348—9.

¹⁴ M. Gimbutas, (*The prehistory of Eastern Europe, Cambridge, 1956*) сматра (стр. 13) да се индоевропска језичка и етничка диференцијација у средњој и источној Европи извршила у II миленију пре н. е., а њену прву појаву

показује степска култура, чији су елементи видљиви у раним периодима бронзаног доба у Подунављу и на Балкану. За разлику од неких других археолога и лингвиста, Гимбутас сматра (стр. 92) да ови први Индоевропљани не воде порекло из Европе, пошто „нови налази из области Црног Мора и са подручја курган-културе не иду у прилог нордијском ни средњоевропском пореклу Индоевропљана”.

¹⁵ Schachermeyr, Fr. (*Die ältesten Kulturen Griechenlands, Stuttgart, 1955*, 29) сматра да се је индоевропски стратум на Балкану и у М. Азији јавио кроз цивилизацију »battle-axe, Streitaxt« почетком раног бронзаног доба, да би у средњем бронзаном добу показао већ трачке и илирске елементе.

¹⁶ Lochner—Hüttenbach, оп. цит., 180.

¹⁷ Schachermeyr, оп. цит., 252.

¹⁸ Schuchhardt, *Die Urillyrier i Vorgeschichte von Deutschland*, Berlin, 1939, 84 sqq.

¹⁹ Гавела, Винча и Илири, 23.

²⁰ И археолози и лингвисти слажу се у мишљењу да „панонска” керамика заузима посебно место у праисторији Подунавља и Балкана. Пошто се она појављује у свом најпотпунијем развоју у областима које су насељавали Илири и у епохама кад је присуство Илира овде већ довољно јасно, природно је да су објашњења и идентификација њене културе оријентисани према Илирима. P. Kretschmer је у својим лингвистичким истраживањима најстаријих индоевропских трагова и култура дошао до закључка да су творци „панонске” културе говорили илирским језиком (v. Einleitung, 252). Слично мишљење брани и P. Bosch—Gimpera: *Autour des problèmes de toponymie celtique, Congr. int. d. Topon. Bruxelles—Louvain, 1951*, 498, 506.

²¹ Bosch—Gimpera, P., *Les Celtes et la civilisation des urnes en Espagne, Préhistoire*, 1941, 122 sqq.

²² Један од првих покушаја датованња „панонске” керамике у бронзано доба учинили су J. Hampel, *Altertümer der Bronzezeit in Ungarn, Budapest, 1890* и M. Hoernes, *D. Urgeschichte d. bildenden Kunst in Europa, Wien, 1925*.

²³ Childe, *The Danube*, 74.

²⁴ Ревизијом и новом, подробном анализом гласиначког материјала А. Бенац и Б. Човић дошли су у својој новој и солидно документованој систематизи бронзаног и гвозденог доба у централној области балканских Илира до закључка да протоилирски период овде треба датovati око 1450. г. пре н. е. V. Benac, A. Cović, B., *Glasiac II, Sarajevo, 1957*, 59.

²⁵ J. Филип сматра да извесни облици и трагови латенске културе нису сигуран доказ и присуства Келта на местима налаза (*Keltové ve Střední Evropě, Praha, 1956*, 326, а нарочито страна 517). Насупрот Филипу, V. Párvan каже за Дакију, о којој антички пи-

сани извори не пружају много података у вези са Келтима, да је она толико богата келтским материјалом да се може рећи „да је Дакија била потпуно келтска“ (Párvan, *Dacia*, Cambridge, 1928, 114).

²⁶ Конзерватизам и одржавање старих традиција у латенско, па и античко доба, нарочито се огледају у оним илирским областима које нису непосредно биле везане за правац келтске инвазије Балканског полуострва. О овоме в. и код D. Rendić—Miočević, *Iliri i Kelti u Enciklopediji Jugoslav. IV.*

²⁷ Appian, *Illyr.* 8.

²⁸ Strabon, VII, 314.

²⁹ Apollodor, *Fr.* 119.

³⁰ Pseudoskimn., 391.

³¹ Appian, *Illyr.* 2.

³² Plin., III, 143.

³³ V. Ebert. *Reallex. d. Vorgesch.*, s. v.

³⁴ Caesar, *De bello Gallico*, I, 1.

³⁵ Вулић, Н., Келти у нашој земљи, *Глас СКА СХХI.*

³⁶ Polyb., II, 35, 7.

³⁷ Seneca, *Dial. ad Helviam matrem XII*, 7.

³⁸ Rademacher, *Kelten u Ebert—Reallex VI*, 283.

³⁹ Bosch—Gimpera, *Les mouvements celtiques, Etudes celtiques VI*, 1952—53, 81 sqq. Питање илирског елемента у западној Европи додирује и Marien, M., *Oud-Belgie, Antwerpen*, 1952, 236, 238—9.

⁴⁰ Gavela, B., *Keltski Židovar*, Beograd, 1962.

⁴¹ Рашајски, Р., Гомолава код Хртковаца, *Рађ Војвођанских музеја*, 3, Нови Сад, 1954, 187 sqq.

⁴² О открићима на Карабурми изишла су, на основу података које је саопштио Ј. Тодоровић који руководи ископавањима на овоме простору, два чланка у „Борби“, 7. априла и 29. новембра 1959. Ј. Тодоровићу, кустосу Музеја града Београда, писац ове расправе дугује посебну захвалност за фотографије келтског и илирског материјала са комплекса Роспи Ђуприја—Карабурма, дате му за ову расправу.

⁴³ Strab., VI, 301—302.

⁴⁴ Plut., *Fur. Cam.* XXIV.

⁴⁵ Arrian., I, 4, 6.

⁴⁶ Hesych., *Lex.* s. v.

⁴⁷ Filip, J., *op. cit.*, 516. Н. Вулић је, без археолошких података претпоставио да су Келти у нашу земљу дошли са севера из Чешке и Моравске, из Војоћаемума, густо насељеног Бојима (в. Вулић, *op. cit.*, 80). Рендић—Миочевећ наводи два могућа правца, којима су Келти дошли на Балкан: са запада или са северозапада (*Enciklop. Jugosl. IV*). Одређеније мишљење о два правца, најпре северном, а затим западном од северног јадранског приморја којима се кретала келтска миграција према нашој, заступа Ф. Папазоглу (Прилози историји Сингидунума и

средњег Подунавља у античко доба, *Историјски часопис VII*, Београд, 1957, 315). Међутим, археолошка слика ових догађаја, који се по латенском материјалу могу пратити кроз цело средње Подунавље, не говори у прилог доласка Келта са запада, из северног јадранског приморја. Зато се овакво мишљење мора грммити са резервом, и поред Аријанових и Хесихијевих података о „јадранским Келтима“.

⁴⁸ Parvan, *Dacia*, I, 1924, 41.

⁴⁹ V. Hubert, H., *Les Celtes*, Paris, 1932.

⁵⁰ Athen, X, 60, p. 443.

⁵¹ Arrian, VII, 15, 4.

⁵² Подаци античких писаних извора о разлозима који су навели Келте на овај њихов велики покрет веома су неуједначени, а у многим случајевима и контраверзни: док Ammian Marcelin (XV, 4.) и Iustin (XXIV, 4) наводе као разлог угроженост од ратова и пренасељеност, Tit Livije приказује Галију као земљу »virtute fortunaque cum sua tum publica praepollens... adeo frugum hominumque fertilis fuit...« (T. Liv. V, 34, 2). Али ни модерни историчари и археолози не слажу се у оцени мотива ове келтске миграције. У свом великом делу *Histoire de la Gaule*, I—VI, (Paris, 1920; I, 369), Camille Jullian је келтски продор у Подунавље и на Балкан објаснио не као освајачки поход, што је он уствари био, него као културну мисију која је подунавске аутохтонце, у претежној већини Илире, упознала са тековинама латенске цивилизације. Henri Hubert је заступао слично мишљење, кад је подунавским Келтима доделио улогу сличну оној коју су имали у медитеранским земљама (*Les Celtes*, 76), A. Grenier (*Les Gaulois*, Paris, 1923, 80) иако означава келтску миграцију као »vagabondages desordonnées« одбија да су они имали »but de bandes pillardes«. Међутим поступци Гага у Риму као и речи које је изговорио Бренус, вођа келтског напада на Делфе 279 г. пре н. е. јасно показују карактер и циљ ове инвазије: „Сувише богати богови могу лако да деле своје богатство са људима“, подразумевајући под тим људима, наравно, Келте. О овоме в. *Keltski oppidum Židovar*, 5—51 и Филип, *Keltove ve Stř. Evrope*, 515.

⁵³ Hubert, *op. cit.*, 81.

⁵⁴ Plin., *Nat. hist.*, III, 148.

⁵⁵ Strab., VII, 313.

⁵⁶ Strab. V, 212—213.

⁵⁷ Strab., VI, 313.

⁵⁸ Strab., VII, 5.

⁵⁹ У свом раду Прилози историји Сингидунума, на страни 317, Ф. Папазоглу каже, поводом боравка Скордиска на левој обали Дунава (ми смо латенски слој на Жидовару приписали Скордисцима, *Keltski oppidum Židovar*, 56—57), да Апиан није говорио о прелажењу Скордиска преко Дунава. Ми за потврду наше претпоставке нисмо ни наво-

дили Апиана него један други литерарни извор: *Script. rer. mir. Graec.* p. 218, који смо нашли код Julliana, оп. цит., I, 303, нап. 2. Међутим, као што се види из савремене археолошке литературе, трагови Келта на левој обали Дунава, у средњем Подунављу, дакле и у Дакији, заступљени су у толикој мери да се наша хипотеза о Скордисцима у овој области, ослања у суштини и на првом месту на археолошке изворе. Без њиховог познавања тешко се може решавати и сам проблем Келта у Подунављу. У вези са мишљењем да су Скордисци најпре живели „само јужно од Саве и Дунава и да су се тек после сукоба са Римљанима повукли у област доцније провинције доње Паноније“ (Папазоглу, оп. цит., 316) позната је чињеница да су трагови Келта јужно од Саве веома ретки, тако да то мишљење и нема своју ширу археолошку потврду. С друге стране такође је познат податак римског историографа Јустина да су Келти, који су се населили у области Сингидунума, име Скордисци добили тек по повратку из Грчке, после пораза код Делфа. Келти који су остали у области између Саве и Дунава, подразумевајући ту и област њиховог ушћа, очигледно нису били Скордисци. То су могли бити само они Келти, који су по повратку Скордиска, чије нам раније племенско име није познато, били њихови суседи. А то су, као што је познато из Страбона били Таурисци. Дакле, Таурисци су били највероватније ти Келти који су ратовали против Трибала и Гета (в. *Justin* XXV, 1) и који су били најранији келтски становници Сингидунума. Због свега овога не видимо разлог да и после Папазоглиног тумачења литерарних античких извора о положају Тауриска, напустимо закључке које смо о овоме раније изнели (в. Протоисторијски и антички Сингидунум, *Годишњак музеја града Београда II*, 1955, 15). У светлости ових података треба разумети и Холдерово објашњење речи DUNON, коју он приписује Таурисцима. Таква ситуација Келта у овој области навела је и Графа Andrása да на својој карти Паноније и Мезије прикаже Тауриске у области Сингидунума. (V. András Graf, *Übersicht der antiken Geographie von Pannonien*, *Disertationes Pannonicae*, S. I, f. 5, Budapest, 1936). У питању су Боји, било да долазе са запада, из северне Италије, где је била једна грана њиховог великог племена, било са севера, из средње Европе, где је била друга грана овог племена. С њима су тесно везани и Таурисци, који су са Боеребистом и његовим савезницима могли да воде борбе не тамо на западном крају Славоније, где се обично локализује Mons Claudius, него ближе границама Дакије. Присуство Боја, савезника Тауриска, на територији између Дунава и Тисе доказује, поред другог латенског материјала и типичан келтски новац, нарочито златни »Regenbo-

genschüsselchen«, нађен управо у тој области. С друге стране, да поред Тауриска које локализује Страбон у северозападним областима наше земље, постоје и други Таурисци, указује једно место код Полибија, где се помињу »Taurisci Norici« (в. Polybe XXXIV, 10). А као доказ више за нашу претпоставку о Таурисцима који су могли боравити и ратовати у ужој и широј области Сингидунума, све до граница Дакије, говори и следећи Страбонев податак:

„Μέρος μὲν δὴ τῆς χώρας ταύτης ἡρῆτωςαν οἱ Λακοὶ καταπολεμήσαντες Βοίους καὶ Ταυρίσκους, ἔθνη κελτικά τὰ ὑπὸ Κριτασίῳ, φάσκοντες εἶναι τὴν χώραν σφετέραν, καίτερ ἰσχυροῦ διειργόντος τοῦ Παρίσου...“

⁶⁰ Párvan, оп. цит., 114.

⁶¹ Tit. Liv., epit. LXIII.

⁶² Flor., XXXVIII, 3, 4, и I, 27. Ф. Папазоглу (оп. цит., 317) објаснила је Флорову верзију податком да је појам Тракије у Ливијево време био много шири, него доцније.

⁶³ Најновију библиографију истраживања ове врсте чине радови: Марић, Р., Прилози античкој историји Београда, *Глас САН ССIII*, 1951; (Zganjer, B., *Kelti u Miriku, Vjesnik za hist. i arh. Dalmatinsku*, 53, Split, 1950—1951); Марић, Р., Да ли грчки писци спомињу преримски Сингидунум? *Старинар III—IV*, 1952—53; исти писац: *Београд у старом веку*, Београд, 1954; Гавела, В. Протоисторијски и антички Сингидунум, *Годишњак музеја града Београда, II*, 1955; Папазоглу, Ф., Прилози историји Сингидунума и средњег Подунавља у античко доба, *Историски часопис VII*, Београд 1957; Гавела В., О најстаријим античким агломерацијама на подручју Београда, *Годишњак града Београда, V*, 1958; и Гавела, В., Илири и Келти у Подунављу и на Балкану, *Годишњак града Београда, VII*, Београд, 1960.

⁶⁴ Holder, *Alt-keltischer Sprachschatz II*.

⁶⁵ Папазоглу, оп. цит., 312.

⁶⁶ Гавела, *Протоисторијски и антички Сингидунум*, 16.

⁶⁷ Васић, М., Јонска колонија Винча, *Зборник Фил. Фак. у Београду I*, 1948, 155 sqq.

⁶⁸ Осврћући се на податке које смо саопштили о Сигинима (Протоисторијски и антички Сингидунум, 15 и 16), Ф. Папазоглу у поменутом раду, стр. 319, оспорава податак који смо наводно нашли код Аполонија Рођанина о Сигинима као Скитима. Међутим, Папазоглу је направила омашку; у нашем раду не стоји, на месту где се говори о односу Сигина и Скита (стр. 16), да их Скитима назива Аполоније Рођанин, него схолијаст Аполонија Рођанина. А то су очигледно два лица.

Il y a deux raisons principales qui ne permettent pas aux recherches archéologiques dans le domaine de l'histoire la plus ancienne des Illyres, et par conséquent de leurs rapports avec les Celtes et d'autres groupes indoeuropéens, de donner des résultats correspondant d'une part à la précision de la base même de ces recherches et d'autre part aux possibilités chronologiques, ethniques et culturelles des sources archéologiques:

1. Le territoire où les traces des Illyres ont été découvertes est si vaste que son arbre culturel, ethnique, et linguistique atteint, par les ramifications de sa racine puissante et développée, au Sud de l'Europe les trois grandes péninsules, au Nord la Baltique, à l'Occident les grands fleuves gaullois et à l'Est les Carpathes. Si l'on acceptait la théorie du caractère illyrien des Pelasges dans les Balkans et en Lydie dans l'Asie Mineure, théorie empruntée ces derniers temps à Kretschmer par Lochner-Hüttenbach, alors la frontière de l'orbite illyrienne devrait s'étendre aussi sur le continent asiatique. Naturellement l'archéologie préhistorique, dont le domaine d'études dépasse par l'étendue temporelle et spatiale ses possibilités méthodologiques, n'est pas en mesure de surmonter, dans le délai relativement court de son existence, de telles latitudes territoriales et d'établir des points de vue théoriques reconnus par tous sur des problèmes aussi larges et aussi importants que celui du passé préhistorique des Indoeuropéens. Le fait qu'il est difficile d'établir les frontières du territoire illyrien en général, malgré des sources écrites antiques, ainsi que la frontière entre des populations illyriennes en général et celles que les auteurs antiques appellent «*Illyrii proprie dicti*», attachés territorialement à notre pays, ce fait en constitue aussi une preuve.

2 Certains groupes et catégories culturels, situés avec certitude dans l'Europe Centrale, indiquant l'évolution des Illyres depuis leur séparation de la communauté première indoeuropéenne jusqu' à leur affirmation

historique, n'ont pas encore été étudiés dans leur ensemble complexe jusqu'au point permettant des conclusions sur l'unité de leur évolution. De nombreux problèmes de ce complexe ont été compris et étudiés séparément, surtout dans le cadre d'un intérêt archéologique plus restreint, mais sans tentative d'établir entre eux des rapports imposés par certains éléments, représentant des composantes d'un problème complexe. Des exemples de ce genre nous sont donnés par les problèmes des rapports de la Hügelgräber-et l'Urnenfelder-civilisations ou bien de la civilisation slavonienne — de Vučedol et celle dite «*pannonienne*» etc. Pour le moment l'archéologie n'est pas encore arrivée, par des études systématiques à des conceptions plus générales et adoptées théoriquement sur le rattachement génétique et sur l'affinité de ces civilisations. Nous ne pouvons pas encore affirmer avec certitude, malgré la solidité de la base de ces recherches, quel a été le processus de la naissance et de l'évolution de ces civilisations reflétant aussi les phénomènes de naissance et de formation des groupes indoeuropéens et de leurs unités ethniques et culturelles.

Pourtant, malgré ce morcellement des éléments pouvant représenter des points d'appui pour certaines hypothèses et permettre les conclusions nécessaires tout de même — étant donné les faits déjà connus qui indiquent des dates des débuts et du cours de la formation culturelle et ethnique des Illyres, des Celtes, des Germains et des Slaves, nous pouvons affirmer dès maintenant que les sources archéologiques indiquent plutôt les Illyres comme une première entité culturelle ethnique et linguistique, qui s'est séparée de la grande communauté préhistorique des Indoeuropéens (L'expression «*indoeuropéen*» est prise ici dans son sens relatif, conventionnel. La valeur véritable de cette expression ne peut pas encore, à notre avis, être considérée comme définitive tant que le rapport de la population autochtone «*préindoeuropéenne*» de l'Europe et de son stratum indoeuropéen n'ait pas été mis en lumière). Tan-

dis que les Celtes peuvent être identifiés vers le milieu du premier millénaire de l'ère ancienne, les Germains vers la fin de cette ère et les Slaves vers le début de l'ère nouvelle, les Illyres apparaissent sur la scène culturelle et historique de l'Europe presque en même temps que les Grecs. Ce fait souligne de lui-même l'importance des Illyres en général et pour notre pays en particulier. Partant des documents archéologiques et en terminant par des survivances anthropologiques et ethnographiques se maintenant encore sur le vaste territoire des régions yougoslaves, nous pouvons dire que notre pays a eu et a gardé certains éléments de la civilisation illyrienne dans son cours ininterrompu d'environ trente siècles. Si l'on part de la céramique »panonienne« qui apparaît dans la région danubienne et dans certaines de ses variantes dès l'époque de bronze, en tant qu'élément caractéristique de la Urnenfelder-civilisation illyrienne, alors la limite de l'étude du problème des Illyres, c'est à dire de leur genèse, peut être poussée jusqu'à l'époque des débuts du diaspora indo-européen.

Les rapports des Illyres et des Celtes peuvent être étudiés en général sous l'aspect de leur situation dans la communauté générale indoeuropéenne, et, en particulier sous l'aspect de leurs contacts culturels, économiques et politiques, dans l'espace Balkans-Danube et Europe Centrale. La première époque de ces rapports pourrait être rattachée au second millénaire, et la seconde au premier millénaire avant notre ère. Les problèmes de la première époque appartiennent au complexe du diaspora indoeuropéen et restent pour le moment toujours dans le domaine des recherches archéologiques, anthropologiques et linguistiques. La solution des problèmes de la seconde époque de ces rapports dépend aussi certainement, sinon inévitablement, de l'historiographie antique en plus des disciplines déjà mentionnées. Pourtant dans certains cas comme celui concernant les rapports des Illyres et des Celtes, les sources écrites antiques manquent souvent de précision et elles sont incomplètes, ce qui rend difficile la découverte de la bonne solution. Ceci est la conséquence du fait que la connaissance du passé historique des Indo-européens ne dépasse pas, chez les auteurs antiques, les frontières temporelles, et en bonne partie géographiques aussi, des peuples qui étaient leurs con-

temporaires, surtout quand il s'agissait du monde barbare auquel appartenaient les Illyres et les Celtes. Souvent l'intérêt antique pour les peuples barbares suivait et ne dépassait pas les frontières des intérêts économiques du monde greco-romain dans le cadre de son orbite. D'autre part de nombreuses données de ces sources ne représentent que des réminiscences plus ou moins lointaines des événements et les avis, les jugements et les interprétations de ces événements varient beaucoup d'auteur à auteur, elles sont souvent non seulement diverses, disparates mais aussi contradictoires.

De tout ce que nous venons d'exposer dans ce court résumé nous pourrions tirer plusieurs conclusions:

1. Nos connaissances actuelles sur les rapports des Illyres et de Celtes se limitent en grande partie aux informations données par des auteurs antiques, dont l'information et la véracité sont souvent incomplètes.

2. Les informations archéologiques sur les Celtes dans notre pays sont encore fragmentaires de sorte qu'elles ne nous permettent pas d'éclairer largement des problèmes concernant les débuts et la durée de la civilisation de La Tène dans les Balkans, son extension, les changements qu'elle a provoqués et les nouvelles situations sur le plan économique et culturel survenues à la suite de l'arrivée des Celtes dans cette région. Malgré le fait que cette époque appartient au passé historique, qu'elle compte des événements qui ont changé l'équilibre des forces dans le monde greco-romain et ont donné une nouvelle direction et un nouveau sens à tout le territoire européen, cette époque a été beaucoup moins étudiée du point de vue archéologique que l'époque précédente, celle de Halstatt. Aussi la contribution qu'aurait pu donner l'archéologie à l'histoire antique de notre pays est encore, dans ce sens très minime.

Il y a eu ces derniers temps dans la littérature historiographique et archéologique quelques tentatives pour trouver des solutions aux problèmes se rapportant plus directement à l'identification ethnique des fondateurs de la plus ancienne des agglomérations à la place du Singidunum protohistorique et antique. Dans un sens plus large, ce problème atteint, par certaines de ces composantes, la question de l'apparition des Indoeuropéens dans la région Danubienne et

dans les Balkans, leur disposition géographique et les rapports mutuels des groupes et complexes distincts du point de vue culturel. Dans le cas du Singidunum le poids du problème réside surtout dans la question suivante: les Celtes ont-ils fondé cette agglomération, car un des éléments du toponyme Singidunum permet d'autres conjectures.

Les sources écrites antiques, servant en majorité de base à l'étude du problème de Singidunum, n'ont pas donné, comme on le voit à la suite des controverses précitées, de nouvelles solutions réelles de ce problème, pour la simple raison qu'elles n'offrent que l'interprétation philologique et historique du nom Singidunum. Elles indiquent aussi des faits matériels, archéologiques, par conséquent des faits plus complets et plus exact qui élargiraient la base permettant de chercher de nouvelles solutions du problème.

L'ignorance de la civilisation matérielle du Singidunum protohistorique, l'anonymat de l'endroit même où il était situé, et d'autre part l'utilisation presque exclusive des sources écrites, sources fragmentaires, manquant de précision et incertaines, a eu pour conséquence la conclusion formulée, et pour ainsi dire généralement adoptée, que les Celtes Scordisci sont des fondateurs de l'agglomération au confluent de la Save et du Danube à laquelle ils ont donné le nom de Singidunum. Pourtant les analyses et les interprétations du nom Singidunum, en partant de celles déduites par Holder jusqu'aux nouvelles tentatives faites dans ce sens n'ont pas avancé nos connaissances réelles dans le problème, à savoir qui étaient les fondateurs de cette ville, au-delà des hypothèses et des avis donnés précédemment. Les résultats obtenus ces temps derniers par F. Papazoglou à la suite de ses tentatives de remonter par le fil du toponyme Singidunum jusqu'à ses fondateurs, le confirment. En continuant les recherches commencées dans ce sens par R. Marić et poursuivis par l'auteur de cette étude Papazoglou arrive, par l'émendation de l'ethnikon Σινδόνι en Σινγόνι à la conclusion qu'elle a constaté un nouveau moment »devant être pris en considération lors de l'interprétation du nom Singidunum«. En développant cette hypothèse F. Papazoglou considère que Singidunum a du être précédé de Singidava, dont la forme indique clairement les Singes comme habitants de cette

ville. Pourtant, nous avons souligné déjà avant cette communication que l'agglomération en question aurait pu être nommée avant l'apartitions des Celtes dans cette région, Singidava. Ceci, évidemment, n'est point une nouveauté car le toponyme Σινγίδαυα est mentionné chez Ptolomée et son caractère dacoceltique faisait depuis longtemps l'objet de discussions scientifiques. En effet, toutes ces émendations ainsi que l'hypothèse de Marić sur les Singaioi ne sont que des constructions basées sur des similitudes formelles et sur des interprétations divers des noms directement ou indirectement rattachés à la région dont relève Singidunum. Malgré l'audace de leur formation et malgré la tentative de leur donner un caractère neuf et original, ces constructions ne nous ont pas rapprochés jusqu'à présent de la solution du problème principal. Il nous semble que cette solution devrait être cherchée dans des documents archéologiques de plus en plus nombreux dans la région immédiate avoisinante de Singidunum, sources scientifiques de plus en plus sûres en tant que base des recherches d'un passé dont seule une partie est à la portée des études historiques spécialisées. L'étude des documents de ce genre ouvre de nouvelles perspectives pour l'inclusion du problème du Singidunum dans le complexe des problèmes concernant le cernement et la solution plus claire du tableau ethnique, non seulement sur le territoire de Singidunum mais aussi de tous ses environs. A la lumière de ces rapports la solution des Celtes apparaîtra avec plus de clarté dans un milieu qui, du point de vue archéologique, prend une physionomie de plus en plus précise.

Evidemment l'utilisation des sources archéologiques ira de pair avec l'attention consacrée à l'historiographie antique et moderne dans la mesure où elle concerne l'objet de nos recherches. Pourtant les contributions aux problèmes du Singidunum, surtout de Singidunum celtique, établies sur la base des sources écrites, se sont révélées jusqu'à présent d'une valeur très relative: les données qu'elles nous offrent manquent de précision, elles sont incomplètes, dénotent le manque de connaissance des faits et des rapports réels et par conséquent apparaissent souvent plutôt comme des causeries sur des curiosités que comme des exposés de connaissances positives sur des événements hi-

storiques prouvés. D'autre part l'incertitude, surtout chronologique, et la justification très limitée de ces sources proviennent du fait que leurs auteurs n'ont pas été les contemporains et les témoins des événements dont ils parlent: ils en sont parfois éloignés de plusieurs siècles. C'est un fait qui nous oblige à considérer avec circonspection ces sources et les hypothèses y prenant appui, à les vérifier et à les compléter par des données archéologiques toutes les fois que nous en avons la possibilité.

L'introduction des sources archéologiques dans le cadre de nos études impose comme conséquence inévitable un élément nouveau qui ne semblait pas jusqu'à présent une des composantes importantes du problème qui nous intéresse. Cet élément ce sont les Illyres, et la nouvelle composante du problème c'est leur rapport avec les Celtes, c'est à dire avec Singidunum et la région dont relève cette ville. Il faut signaler un détail intéressant: cet élément n'a pas attiré l'attention des archéologues, quoiqu'il s'imposât de lui-même sinon en tant que fait, du moins en tant qu'hypothèse de travail dans la suite de tant d'autres hypothèses historiques et archéologiques. Grâce aux résultats des fouilles et recherches archéologiques faites ces dernières années, depuis la découverte de la civilisation celtique à l'opidum Živodar, en 1948, jusqu'aux fouilles sur le terrain de Karaburma au cours des dernières trois années, nous tenterons d'apporter plus d'éléments définis et positifs à la connaissance des rapports des Illyres et des Celtes au cours des derniers siècles de l'époque antique. Ce travail exige des références aux sources historiques et à leurs interprétations modernes. Il est naturel que le rapport des Illyres et des Celtes dans la région du cours moyen du Danube et dans les Balkans soit étudié sur un plan plus large que celui offert par les problèmes rattachés directement à l'histoire du Singidunum. Il nous semble aussi que cette histoire n'aura son vrai sens et son vrai poids, enrichie par de faits nouveaux, qu'à la suite de la révélation et de l'étude de nouvelles données, surtout d'ordre archéologique sur ces problèmes. Il faut souligner aussi que jusqu'à présent elles n'ont pas été prises en considération comme elles le méritent.

La découverte du matériel illyrien à Karaburma, entre Belgrade et Višnjica, où des

matériaux de l'époque de La Tène ont également été trouvés, n'est pas un fait isolé dans la région plus ou moins large de Singidunum. A Vinča M. Vasić a découvert dans les couches allant de Δ 3,9 m à Δ 0,2 m. des vases »panoniens« caractéristiques, qu'il a interprétés ici comme une nouveauté culturelle ne changeant essentiellement et ne coupant point le cours de la civilisation précédente de cette grande et durable agglomération préhistorique. Quoique K. Schuchhardt ait pris en considération la céramique »panonienne« de Vinča comme une des preuves importantes du caractère indoeuropéen de sa civilisation, M. Vasić ne s'est pas aventuré dans le jugement du caractère ethnique de Vinča préhistorique en se basant sur la »céramique panonienne«. L'apparition des vases »panoniens« dans la stratification de Vinča n'a pas démontré le caractère illyrien de sa culture, car le matériau illyrien y est en effet étranger et importé sans rattachement génétique à l'évolution de la culture de Vinča. L'importance de la composante panonienne-illyrienne dans cette civilisation réside dans le fait qu'elle permet de situer Vinča par rapport à l'apparition des premiers Illyres dans cette partie de la région danubienne. Ceci correspond à l'époque où les linguistes trouvent les Illyres dans la région danubienne aussi bien que les archéologues et — indirectement — les historiens.

Outre le matériel illyrien de Vinča, des vases »panoniens« ont été découverts dans la proximité immédiate de Belgrade ainsi que d'autres vestiges illyriens surtout en métal. Ces objets se trouvent dans les musées de Pančevo, de Zemun et de Zagreb. Ce matériel, appartenant aux diverses phases du développement de la civilisation illyrienne dans la région danubienne prouve la présence des Illyres dans ces régions à l'époque où, selon les sources historiques, d'autres catégories ethniques et culturelles devaient s'y trouver: des »Sindi« au »Sigini«, que le scoliaste D'Apollon de Rhodes nomme Scythes, jusqu'à l'imaginaire tribu »tracienne« ou »dacoghétique« des »Singi«. L'hypothèse sur ces »Singi«, que les auteurs antiques ne mentionnent point en tant qu'ethnikon à propos de Singidunum, quoiqu'ils existent en tant qu'ethnikon »Singaiōi« dans les Balkans, n'est pas nouvelle comme on pourrait le croire d'après l'émendation précitée de F. Papa-

zoglou. Dès son explication de ce toponyme hybride de Singidunum Holder l'a décomposé en une première partie »Singi« de »daçisch Singi« et en une seconde partie celtique »du-non«. Pourtant cette hypothèse sur les Singis en tant que fondateurs du Singidunum préceltique, c'est à dire de la Singidava préptoloméenne, est aussi justifiée et convaincante du point de vue historique et philologique que les hypothèses sur les Sinds ou les Singaïoi en tant que fondateurs du Singidunum. Aussi évidente et séduisante que soit l'affinité formelle entre Σινδοί et Σιγγοί elle n'est confirmée ni par les sources écrites ni par les sources archéologiques. Et malgré les tentatives et l'audace avec laquelle le nom des fondateurs du Singidunum a été cherché ainsi que leur place dans l'aire protohistorique des Balkans-Danube cette question reste toujours ouverte, même en acceptant sans conditions les interprétations de ce problème données par les dernières études mentionnées plus haut, le matériel archéologique de cette région et surtout de Belgrade n'indique ni les Daces, ni les Ghets ou Thraces ou n'importe quelle autre des nations ou des tribus mentionnées par Apollonios de Rhodes ou par

quelque autre source antique. Les documents matériels ne révèlent ici que le substratum illyrien en tant que préceltique, qui peut ensuite être suivi jusqu'à l'apparition des Indoeuropéens dans la région du Danube et des Balkans. Ce fait est d'un intérêt scientifique particulier pour la suite des recherches dans le domaine du problème de la fondation du Singidunum et des rapports de ses habitants préceltiques.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Urne illyrienne, »panonienne« de Karaburma (Belgrade)
- Fig. 2 — Vase illyrien »panonien« de Karaburma (Belgrade)
- Fig. 3 — Urne illyrienne »panonienne« de Karaburma (Belgrade)
- Fig. 4 — Urne celtique de Rospipont (Belgrade)
- Fig. 5 — Vase celtique de Rospipont (Belgrade)
- Fig. 6 — Vase celtique de Rospipont (Belgrade)
- Fig. 7 — Fibule celtique de Karaburma (Belgrade)
- Fig. 8 — Lance celtique de Karaburma (Belgrade)
- Fig. 9 — Epée celtique de Karaburma (Belgrade)